

Yazma İhlas Sûresi Tefsirleri Bibliyografyası

Ahmet Faruk GÜNEY*

I. Giriş

Tefsir tarihinde -özellikle 12. yüzyıldan sonra- Kur'an'ın bütününe değil de bir sûresini tefsir etme geleneğinin oluşmasının birçok sebebi vardır. Kadim dönem için bu sahanın temel eserlerinin verilmiş olması dolayısıyla Kur'an'ın bütününe içeren tefsirlere ihtiyaç duyulmaması (medeniyetin artık oturmuş olması), eser yazacak kimsenin daha özel bir meseleye değinmek istemesi gibi sebepler bunlar arasında sayılabilir. Bütün bu telif ameliyesi, nihayetinde, Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerini tarihi süreçte canlı tutmuş ve bu faaliyetlerin devamlılığını sağlamanın yanında, onun zenginleşmesine ve derinleşmesine de katkı sağlamıştır.

Tarihi süreç içinde bu devamlılık ve canlılığın ürünü olan eserler, özellikle de Osmanlı döneminde telif edilmiş olanlar, kütüphanelerimizde yazma olarak bulunmaktadır. Bu tefsir eserlerinden önemli bir bölümü sûre ve âyet tefsirlerinden oluşmaktadır. Bazen müstakil bir kitap halinde olan fakat çoğunlukla da bir mecmua içerisinde bulunan bu eserleri, bilinir hale getirerek gün yüzüne çıkarmak, böylece modern tefsir tarihi yazımını büyük ölçüde matbu literatüre dayandırmaktan kurtarmak gerekmektedir.¹ Bu makalenin amacı yazma halinde bulunan İhlâs sûresi tefsirleri üzerinden, bu gayeye hizmet etmektir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan 114 sûre arasında 112. sırada yer alan İhlâs sûresinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Fazileti hakkında pek çok hadisin varid olduğu² bu dört âyetlik kısa sûre, Kur'an sûreleriyle ilgili tefsir yazmak isteyen

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Düccane Cündioğlu, "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: Osmanlı Tefsir Mirası", *İslamiyat*, Ekim-Aralık 1999, c. 2, sy. 4, s. 53.

2 İhlâs sûresi hakkında vârid olan hadislerin topluca tahlil ve tenkidi için bkz. İbrahim Ali es-Seyyid Ali İsa, *Ehâdis ve'l-âsâri'l-vâride fi fezâili suveri'l-Kur'ani'l-kerim*: Kahire: Dârü's-Selam, 2001, s. 384-426.

müelliflerin en çok ilgi duyduğu sûrelerden biri olmuştur. Bu sûreye dair müstakil olarak yapılmış elde mevcut tefsirler arasında ilk tefsir İbn Sina'ya (ö. 428/1037) aittir.³ Kaynaklarda Hallac-ı Mansur'a (ö. 309/922) izafe edilen *Kitabu Tefsîr-i Kul Huvellahu Ehad* isimli bir eserden bahsedilmekle birlikte⁴ bu eserin mevcudiyetine dair bir kayıt bulunamamıştır.

Diğer sûre ve âyet tefsirlerinde olduğu gibi İhlâs sûresiyle ilgili yazılan tefsirlerin çok büyük bölümü de yazma halinde kütüphanelerimizde bulunmaktadır. Son dönemde yazma tefsirler üzerine yapılan inceleme ve tahkik çalışmaları artmış olsa da kütüphanelerimizde bulunan yazma sûre tefsirleri özellikle de İhlas sûresiyle ilgili bibliyografik bir çalışma mevcut değildir.⁵ Bu makalede, yazma halindeki müstakil sûre tefsirleri arasında kütüphanelerde en çok bulunan iki sûre tefsirinden biri [diğeri Fatıha sûresi tefsirleridir] olan İhlâs sûresi tefsirlerinin Türkiye'deki yazma eser kütüphanelerinde bulunanlarını⁶ tanıtmak, içerikleri hakkında bilgi vermek,

3 İbn Sina'nın tefsir risaleleri Hasan el-Âsi tarafından yayınlanmıştır. Bkz. *et-Tefsîru'l-Kur'âni ve Lügatu's-sûfiyye fî felsefet-i İbn Sina*, Beyrut: Müessesetü'l-camiyye, 1983, s. 83-125. Ayrıca sadece İbn Sina'nın İhlâs sûresi'nin tahkikli neşri ve kısa değerlendirilmesinin yapıldığı bir makale Abdullah Abdurrahman el-Hatib tarafından yayınlanmıştır: bkz. "Tefsîru Süreti'l-İhlâs li'-Şeyh Ebi Ali el-Hüseyn b Abdullah b. Sina", *Mecelletu'ş-Şerîa ve'd-dîrasâti'l-İslâmiyye*, 1423/2002, c. 17, sy. 51, s. 21-104.

4 İbn Nedim, *el-Fihrist*, (thk. Rıza Teceddüd), Tahran, 1971, s. 242; Davudî, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-müfessirin*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire, 1972/1392, c. 1, s. 162; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, (trc. Kilisli Rifat Bilge; tsh. İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç), Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1955, c. 1, s. 305.

5 Kütüphane katalogları dışında yazma tefsirler üzerine bibliyografik anlamda yapılmış çalışmalar çok az sayıdadır: Ziya Demir, *İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Mevcut Matbu ve Yazma Fatıha Tefsirleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 1987.; a.mlf., *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları : (Kuruluştan XIXVI. Asrın Sonuna Kadar)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006-2007; Muhammed Abay, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992; Süleyman, Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Yazma Tefsirler (Metod ve Kaynaklar)*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı, 2002. [Bu eser tam tefsirlere dairedir]; Burhan Baltacı, *Müstakil Âyet Tefsirleri –Kastamonu Yazmaları-*, Bursa: Emin Yayınları, 2013.

6 Matbu olan veya tahkik edilen eserler burada tanıtılmayacaktır. Matbu olanlar: Musa Kazım Efendi, *Sûre-i İhlâs ve Âlâk Tefsirleri*, Dersaadet 1333; Muallim Naci, *Hulasâtu'l-İhlâs*, İstanbul, Matbaa-i Ebu'z-Ziyya 1304; Tavâsî, Muhammed Fevzi b. Ahmed Edirne Müftisi, *Mesiru'l-Halâs fî Tefsiri Süretü'l-İhlâs*, İstanbul, 1309.

Tahkik edilenler için bkz. Muhammed Kemaluddin Harîrizade, *el-Mevridu'l-Hâss bi'l-Havâs fî Tefsiri Süreti'l-İhlâs* (thk. Yakup Çiçek), İstanbul 1996; Sürün (Süruri) Ahmet, *Taşköprizade Ahmed Efendi'nin Tefsir Risaleleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002; Bu eser yeniden tahkik edilerek tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır. Ahmet Süruri, Ahmet Faruk Güney, "Taşköprizade Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) *Süretü'l-Halâs fî Tefsiri Süreti'l-İhlâs* adlı eseri: Sunuş, Tahkik, Tercüme", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2013, sy. 24, s. 197-244; Betül Güçlü, *Sadreddin Konevi'ye Nisbet Edilen 'Mevâridü Zevî'l-İhtisâs ilâ Mekâsıdı Süreti'l-İhlâs' Adlı Eserin Tahkik ve Tahlili*, ➤

böylece bu eserlerin tefsir tarihi çalışmalarında yer almasına katkı sağlayarak yukarıdaki mezkûr amaca hizmet etmek amaçlanmıştır.

Eserlerin tespitinde öncelikli olarak kütüphane kataloglarından[elektronik ve matbu] ve bibliyografik kaynaklardan faydalanılmıştır. Bibliyografik veya biyografik kaynaklarda zikredilen bazı eserler kütüphane kayıtlarında yoktur. Aynı şekilde pek çok eser de bu kaynaklar içerisinde yer almamaktadır. Burada özellikle bir hususa işaret etmek lazımdır ki, o da; yazma kütüphanelerimizdeki eserlerin yeniden daha titiz ve ciddi bir şekilde künyelerinin ve içeriklerinin çıkarılarak tasnif edilmesi hususudur. Çünkü ileride örneklerini vereceğimiz gibi kayıtlarda müellifi meçhul olarak belirtilen bazı eserlerin müelliflerinin eser içinde zikredildiği veya İhlas sûresi tefsiri olarak kaydedilen eserlerden bazılarının başka bir eser olduğu ve İhlas sûresiyle hiçbir ilgisi olmadığı görülebilmektedir.

Yazma halindeki müstakil İhlâs sûresi tefsirleri tanıtılırken eserin birden fazla nüshası varsa elde ettiğimiz veya görme imkânı bulabildiğimiz nüshalarından birisi tanıtılmış ve bu nüsha üzerinden tefsirin içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Eser tek nüsha ise belirtilmiş başka nüshaları var ise bunlara da işaret edilmiştir. Tefsirlerin müellifleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiş, biyografisiyle ilgili kaynaklara dipnotta atıfta bulunulmuştur. Ancak bazı eserlerin müellifleri meçhuldür. Bazı müellifler hakkında ise kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

Tanıtımı yapılan eserlerden 26 tanesi müstakil risale, 6 tanesi ise İhlas sûresi tefsiri üzerine yapılmış şerhlerden oluşmaktadır. Bir tanesi şerh olmak üzere üçünün müellifi meçhuldür. Bu eserlerin 6 tanesinin dili Türkçe'dir. Türkçe eserler arasında şerh yoktur. Yine bu tefsirlerin büyük bir bölümü (26 tanesi) Osmanlı coğrafyasında ve döneminde yazılan eserlerden oluşmaktadır. İhlas sûresiyle ilgili en çok tefsirin yazıldığı dönem ise 18. yüzyıldır (11 tefsir olup 3'ü Türkçe'dir). Burada zikredilen 32 eserden 14 tanesi sultana, vezir-i azama veya şeyhulislama sunulmuş olup ikisi dışında hepsi Osmanlı dönemine aittir. Bu yönüyle makalemiz *Osmanlı dönemi yazma İhlas sûresi tefsirleri bibliyografyası* niteliği de taşımaktadır.

Burada tanıtılan eserlerden dili Türkçe olanlar muhatap kitle olarak halka yönelik olduklarından, içerikleri de buna göre belirlenmiştir. Türkçe yazılan bu tefsirler, dil tahlillerinin, kelâmî ve felsefî konuların yer olmadığı, daha çok işarî anlamlar üzerinde durulan nasihat ve vaaz üslubunun hâkim olduğu eserlerdir.

Dili Arapça olan tefsirler dirayet ağırlıklı eserlerdir. Yer verilen rivayetler daha çok fezâil ve sebeb-i nüzulle ilgilidir. Dirayet üslubunun gerektirdiği

şekilde dilsel tahliller üzerinden açıklama ve yorumlar yapılmaktadır.

Ancak İhlâs sûresinin Cenab-ı Hakk'ın zâtından ve o zâta ait hususiyetlerden bahseden yegâne sûre olarak kabul edilmesi hasebiyle, bu sûrenin tefsiri, kelimî, felsefî ve irfanî meselelerin ele alınabildiği, bu konularda görüş serdedilebilen bir alan olma hüviyetine sahiptir. Burada mezkur eserler içerisinde genel olarak Cenab-ı Hakk'ın zâtı, (hüviyet-i ilahiye) bilinip bilinemeyeceği, tanımının yapılıp yapılamayacağı, ispat-ı vacip, uluhiyetin anlamı, Allah'ın birliği (vahdet), vahdet-i vücud, zât-ı uluhiyetin âlemlerle olan ilişkisinin niteliği gibi konular üzerinde durulmaktadır. Bu durum Osmanlı ilmî geleneğine hâkim olan kelimî-irfanî anlayışın tefsire yansımaları olarak görülebilir.

II. Eserler

Eserler, müstakil olanlar ve şerhler şeklinde iki ana başlık altında tanıtılacaktır. İlâve/zeyl olarak da kütüphanelerde İhlâs sûresi tefsiri olarak yayımlanmış kaydedilenlerden görebildiklerimize yer verilecektir.

A. Müstakil İhlâs Sûresi Tefsirleri

1. Dili Türkçe Olan Eserler

a. Mustafa b. Muhammed el-Ankaravî [ö. 1331'den sonra, Orhan Gazi dönemi: 1324-1362]⁷

İhlâs Sûresi Tefsiri

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü Nr.: 427, Vr. 11b-140b, 13str.

Mustafa b. Muhammed tarafından kaleme alınan bu eser İhlâs sûresiyle ilgili müstakil olarak yazılan ilk Türkçe tefsir olma özelliğini taşır. Eserini Çelebi Murad b. Arslan b. İnanç Bey'e (ö. 763/1361'den önce) ithafen yazmıştır.⁸ Aynı müellifin Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'ya sunduğu Mülk sûresinin Türkçe bir tefsiri de vardır.⁹

Bu eserin diğer kütüphanelerde farklı müellif ve isimler altında çeşitli nüshaları da bulunmaktadır: Süleymaniye Serez Nr. 1526; Marmara Üniv. Nadir Eserler Koleksiyonu Nr. YZ 50; Milli Kütüphane Nr. A703, Ceb 145, B272, A451; Manisa İl Halk Kütüphanesi Nr. Hk. 6666; İstanbul Üniv. Nadir Eserler

7 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. 2, s. 13.

8 Şahabetin Tekindağ, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler Üzerine Çalışmalar I", *Türkiyat Mecmuası*, (1971) c. 16, s. 143; Coşan, Esad, "XV. Asır Türk Yazarlarından Muslihiddin, Hamidoğulları ve Hızır Beğ", *Vakıflar Dergisi* (1981), s. 101-102.

9 Ahmet Faruk Güney, "Gaza Devrinde Kur'an'ı Yorumlamak: Fetih Öncesi Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Eserleri", *Divan İlmî Araştırmalar*, (2005/1) sy. 18, s. 211.

Ktp. Nr. T 471, T 9274; Millet Kütüphanesi Ali Emiri Nr. 44 gibi.

Mustafa b. Muhammed bu eseri, mümin kulların mütalaa edip şeytana uymamaları amacıyla telif ettiğini ve Türk dilince olmasının nedenini de eserin okunup anlaşılması olduğunu ifade etmiştir: “Çünkü bilinmeyen sözün gönle tesiri olmaz.” [12a]

14. yüzyılın yalın Türkçesi ile yazılmış ve uzun sayılabilecek bir tefsir olan bu eser, nasihat üslubuna göre umumun faydası için kaleme alınmıştır. Bundan dolayı bu amaca uygun olarak tefsir içinde pek çok konuya değinilmiş, insanların ibret alması amacıyla hikâyeler, misaller, rivayetler ve şiirler nakledilmiştir.

b. Muhyiddin Muhammed b. İbrahim b. Hasan en-Niksari (ö. 901/1495)¹⁰

Tefsir-i Süre-i İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü Nr. 386, 32vr., 7str.

Müstakil bir risale halinde bulunan bu nüshada telif veya istinsah kaydı yoktur. Eserin başka bir nüshasına da rastlanılamamıştır.

Namaz kılan zatlardan birinden, “ilim ehlerinden bir kimse kısa sûrelerden birini Türkçe’ye tercüme ederse anlamı tefekkür edilir ve namaz daha huzurlu biçimde kılınır” sözünü işiten müellif, bu tercüme yapanın kendisi olmasını arzu etmiştir.

Mezkûr müellif, İhlâs sûresinin, diğer sûrelere göre havassı ve fazileti daha çok olduğundan tercüme ve tefsir için bu sûreyi seçer.

Müfessir, ilk önce Fahreddin Râzî’den (ö. 606/1209) nakille sûrenin fazileti ve okunması karşılığında verilecek sevaba dair bilgiler vermiş, burada aktardığı hadislerin tercümelerini yapmıştır. Sonra sûreyi âyet âyet ve izahıyla birlikte tercüme etmiştir. Tercüme yaparken de aralarda işari anlamlara değinen bilgilere yer vermiştir. Son kısımda ise sûrenin isimlerinden sekiz tanesini ve işaret ettikleri anlamları açıklayarak tefsirini tamamlamıştır.

Muhyiddin Niksari’nin bu tefsiri İhlas sûresini halkın anlaması amacıyla, halka uygun bir üslup ile yapılmış bu eser işari özellikler taşıyan bir tefsirdir.

¹⁰ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Numaniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (thk. Ahmet Suphi Furat) İstanbul 1405/1985, s. 273-274. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esamî'l-kutub ve'l-funûn*; (tsh. M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1941, c. 1, s. 211, 450. Hasan Gökbulut, *Muhyiddin Muhammed b. İbrahim Niksari (ö. 1494 m.)'nin Hayatı ve Duhan Suresi Tefsirinin Tahkiki*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ. SBE. İstanbul 1993; a.mlf. “Niksari”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (bundan sonra *DİA*), c. 33, s. 122.

c. Mehmed Tahir Efendi Mekkîzâde (ö. 1128/1716)¹¹

Mustevcibu'l-Halâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Bölümü, Nr. 3224, Vr. 39b-48b, 27str.

Farklı risalelerin içinde bulunduğu bir mecmuada yer alan bu eser, müellifi tarafından Sultan II. Ahmed'e (dönemi: 1691-95) ithaf edilmiştir. Müellif İhlâs sûresi hakkında Arapça cem ve tertib ettiğini söylediği¹² bazı fevaid-i ilmiyeyi lisan-ı Türkî ile tabir edip sultana ithaf ettiğini söylemektedir. [40b] Risalenin istinsah ve telif kaydı yoktur. Eserin başka nüshasına ise rastlanılmamıştır.

Mehmed Tahir Efendi'nin tefsiri üç bölümden oluşmaktadır: Mukaddime, Matlab ve Netice. Mukaddime bölümü, İhlâs sûresinin sebep-i nüzülü, isimleri, fezâili hakkındadır. Matlab kısmındaysa İhlâs sûresinin dirayet usulüne göre tefsirini yapar. Netice kısmı ise bu sûrenin asıl maksadı olarak kabul ettiği tevhid hakkındadır. Tevhid hakkındaki açıklamalar kelimelerin ilminin usul ve yöntemine göredir. Tevhid hakkında ilk açıklamaları şöyledir:

“Risale-i şerife[de] maksud-i aslı ve garaz-ı hakiki olan tevhid-i bârî delil ve burhan ile beyan olunacaktır. Malum ola ki bu bir matlab-ı nefis ve bir maksad-ı azizdir ki mecmu-i zevi'l-ukûl bu neş'e-i dünyaya gelmekten maksud tevhidi tahsildir ki marifetullahın aslı ve usulüdür....

“Tevhid, lügat-i Arabda tef'il babında masdardır. Manâsı bir eylemektir. Bir eylemek iki tarik ile tasavvur olunur: Hariçte bir eylemek. Mesela mücellid evrak ve ecza-i kesireyi şiraze ile bend edib ana suret-i neviye-i vahide verib ve kesir iken kitab-ı vahid kılub bir ile hadd-i zâtında ecza-i kesiresi dahi bâki durur. Ârız olan vahdet-i arazîdir. Lakin tefhime enseb olmağla bu misal irad olundu. Mâ nahnu fihi olan tevhid-i bârî sadedinde murad bu tevhid değildir. Zira Rabbu'l-âlemînin vahdet-i zâtiye-i hariciye ile ittisafı mukteza-yı zâtîdir... Ol bir mânâsı zihinde ve akılda bir eylemektir. Yani bir bilmektir. Bu ki tevhid-i aklî ve zihnî me'mur olduğumuz bu tevhiddir...”[45a-b]

¹¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, c. 2, s. 313; Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, c. 3, s. 242.; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifîn: Terâcîmu musannifî'l-kütubi'l-Arabîyye*, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1414/1993, c. 3 s. 367. Burada belirtmek gerekir ki Muhammed Abay'ın “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile ilgili Eserler Bibliyografyası”, *Divan İlmi Araştırmalar*, 1999/1, s. 295'te yer alan Tahir Mehmed ile s. 285'te yer alan Mekkîzâde aynı kişilerdir.

¹² Müellifin bahsettiği Arapça İhlâs sûresiyle ilgili herhangi bir kütüphane kaydına rastlanamamıştır.

d. İsmail Hakkı b. Mustafa el-Bursevi (ö.1137/1725)¹³*Tefsir-i Süre-i İhlâs*

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Nr. A 3395. 21 satır, 64 varak.

İsmail Hakkı Bursevî'nin İhlâs sûresiyle ilgili iki müstakil tefsiri vardır. Bu eser İhlâs sûresiyle ilgili oldukça uzun kabul edilebilecek bir tefsirdir. Eserin içinde bulunduğu yazmanın sonunda da [64b-64a] Besmele ve Fatıha sûresiyle ilgili açıklamalar vardır.

İsmail Hakkı Bursevî'nin bu tefsiri üslubunun ve usulünün yansıması olarak işarî yorumların ağırlıkta olduğu, daha çok vaaz üslubunun gerektirdiği açıklamaların ve anlatımların bulunduğu bir tefsirdir.

Bursevî, sebep-i nüzüle ve âyetlerle ilgili dilsel açıklamalara başvurmadan dil ve belagat kurallarına bağlı kalmadan âyetlerden işarî anlamlar çıkartmaktadır. Yine bu anlamlara bağlı olarak hikâyelere, lâtifelere ve şiiirlere yer vererek yorumlarını süslemekte ve güçlendirmektedir.

Mesela: İhlâs sûresinin tefsirine doğrudan, ilk âyette yer alan 'hüve' zamiri ile ilgili çeşitli işarî anlatımlarla başlar:

"Hüve can içinden gelir bilâ-vasıta Rahman hazretine varır..." [2a]

"Hüve bir harftir. Tanrı dahi birdir. Adı dahi bir harftir. Hüve'nin vavı rahat-ı nefis içindir. Zira "kul hü[ve]llahu ehad" demek dile ağır gelirdi. [2b]

"Allah'ın adı iki türlüdür. Biri gizli biri aşikârdır. Aşikâr olan Allah gizli olan ise 'hüve'dir." [2b]

e. Atina Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi [M. 1740'lı yıllar]*Tefsir-i Süre-i İhlâs*

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi Bölümü Nr. 79, 20vr. 19str. Dili Türkçe ve Arapça'dır.

Atina'da h. 1155 (m.1742) yılında kaleme alınmış bu eserin müellifinin telif kaydından o zamanın Atina müftüsü olduğu anlaşılmaktadır. Eseri Sıddık Hacı Bekir Paşa'ya (??) ithaf etmiştir. Eserin esas kısmını oluşturan tefsirin dili Türkçe'dir. [1b-11b arası]. Türkçe tefsir akabinde, Arapça bilenler için Kadı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286), Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) ve Hâzîn'in (ö. 741/1341) tefsirlerinden İhlâs sûresi ile ilgili kısımların ibarelerini tefsirinin sonuna eklemiştir.[11b-20a]

Hüseyin Efendi'nin tefsiri, İhlâs sûresinin faziletine ve havassına ağırlık

¹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1 s. 28-32; Sakıb Yıldız, "Türk Müfessiri İsmail Hakkı Bursevî'nin Hayatı", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi (İİFD)*, 1976, sy.1, s. 103-126; "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, c. 23, s. 102-110; Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

veren işarî bir tefsir olarak kabul edilebilir. Tefsire İhlâs sûresinin faziletini uzun sayılabilecek şekilde anlatarak başlar. [2b-7a]. Âyetlerin anlamlarını vermeden sebab-i nüzülle ilgili rivayetleri aktarır. Sonra âyetlerin Türkçe anlamlarını vererek tefsirini tamamlar. Âyetlerin tercümesiyle ilgili bu takrirden sonra ise İhlâs sûresinin havassına, özellikle de letâifi çoktur dediği 'hüve' lafzı ile ilgili yorumlara yer verir.[8b-11b]. Tefsirini bitirdikten sonra da yukarıda zikredilen tefsirlerin Arapça ibarelerini aktarır.

f. Kasım b. Ahmed b. Ebu Bekr Monahoyuzade [20. yy.lın ilk çeyreği]¹⁴

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Konya Yazma Eserler Kütüphanesi Nr. BY 6838 [Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Nr.: 2983], 12 vr., 23str.

Eser müstakil risale halinde olup müellif nüshasıdır. Telif tarihi Cemaziyel-âhir 1322 (m.1904)'dir. Bu eserin başka bir nüshası yoktur.

Müellif ilk önce İhlâs sûresinin mealini verdikten sonra "Tefsir-Beyan-İzah" başlığı altında dört önemli konuya değinir. Bu başlıklar şunlardır:

1. "Zât-ı ulûhiyet hakkında firak-ı dâlle itikadlarına dairdir.
2. Millet-i İslamiyeden baid olan kâmilen on tâife olup tafsilâtı bervech-i âtidir.
3. Zât-ı ulûhiyet için itikadât-ı bâtile beyanındadır.
4. Hak sübhanehu ve teâla ve tekaddes hazretlerinin zât-ı ulûhiyet ve sıfât ve efâl- i aliyye-i ilâhiyeleri hakkındadır."

Bu son bahis tefsirin en uzun bahsi olup burada vahdet-i vücûd meselesine, özellikle de onların hakikat anlayışını kendi deyimiyle "hakikat üzere beyan" eder. Bu sebeple irfanî yönü ağırlıklı olan bir tefsirdir.

Bu tefsirin yazımındaki en önemli fark, müellifin modern telif kurallarına göre alıntı veya atf yaptığı müelliflerin eser ve sayfa numarasını dipnotlarda veya metin içerisinde göstermesidir

2. Dili Arapça Olan Eserler

a. Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Babertî (ö.786/1384)¹⁵

Risale fi Bazı Letâifi Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü Nr.: 1384, Vr. 68a-72b, 17str. Eser Ekmeleddin Bâbertî'ye ait olan risalelerin yer aldığı mecmua içerisinde yer almaktadır. Telif kaydından bu nüshanın müellif nüshası olduğu

¹⁴ Müelli hakkında bilgi bulunamamıştır.

¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 171; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s., 221-222; İlhami Kemaloğlu, *Ekmeleddin Babertî Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ. SBE, İstanbul 1987; Arif Aytekin, "Babertî", *DİA*, c. 4, s. 377-78.

anlaşılmaktadır. Telif tarihi h. 751'dir (m. 1350). Aynı eserin Ayasofya Nr. 4800'de başka bir nüshası daha vardır.

Ekmeleddin Babertî'nin bu eseri İhlâs sûresinin âyet âyet yapılmış klasik bir tefsiri değildir. Bu risalede müellif İhlâs sûresiyle ilgili bazı konulara dört başlık altında değinmiştir: Bunlar mukaddime, iki beyan ve bir hâtîme'dir. Mukaddime İhlâs sûresinin sebab-i nüzulüne dairdir. Birinci beyan, belagat kanunlarına ve fesahat esasları gereğince sualde [Müşriklerin Hz. Peygamber'den (s.a.) istekleri olan: Bize Rabbini anlat!] olan takdirle ilgilidir. İkinci beyan ise Ehl-i sünnet ulemasının yoluna uygun olarak ilm-i ilahî ile ilgilidir. Hatime ise, İhlâs sûresinin fazileti ve nasıl Kur'an'ın üçte birine denk olduğu konusundadır.

b. Kemal b. Muhammed el-Lârî [h.914/1508'lerde sağ]¹⁶

Tahkiku'l-İhlâs li-Ehli'l-Ihtisâs

Atf Efendi Kütüphanesi Nr. 173, Vr.1b-79b, 14str.

İki farklı risale ile birlikte aynı mecmuada bulunan bu tefsirin, başka bir nüshasına rastlanılmamıştır. Eserin başlangıcında müellifin adı geçmektedir. Müellif eserini, "muhakkik ariflerin seyyidi, müdekkik âlimlerin senedi" olarak nitelendirdiği, metinde zikredilen unvanlarından anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in (s.a.) soyundan gelen ve adı Abdülbaki olan bir kimseye ithafen yazmıştır.[3a] Nüsha müellif nüshası olup bu nüshanın Lâr kasabasında 27 Rebiul-evvel 914'te (m. 1508) telif edildiğine dair kayıt vardır.

Kemal b. Muhammed el-Lârî, ilk olarak İhlâs sûresinin, klasik tefsir metoduna uygun olarak, uzunluğu 19 varak kadar olan bir tefsirini yapar. Bu tefsirde, sûrenin sebab-i nüzulüne, lafızların ve terkiplerin dil bakımından ifade ettikleri anlamlara değinir ve açıklama ve yorumlarını dilsel tahliller üzerinden gerçekleştirir. Bu yorumlarına özellikle "ehad" kelimesini açıklarken "bazıları dedi ki" veya "tevil ehlinden olan muhakkiklerin bazıları dedi ki" ifadeleriyle vahdet-i vücud anlayışına uygun açıklamaları da ilave eder.[7a-8a]

Sûrenin bütününe dair tefsirini tamamladıktan sonra "İhlâs Sûresinin maksadlarına ait burhanlarla ilgili ek (tezyîl fi ikâmeti'l-berâhîn alâ mekâsıdı hâzihi's-sûreti'l-kerîme)" başlığı altında sûrenin dört âyetinin ifade ettiği

16 Müelli n hâşiye ve risaleleriyle tanınmış olan meşhur âlim Molla Muslihuddin Muhammed b. Salah b. Celaeddin el-Lârî (ö. 979/1572) olması, tefsirin yazmasındaki telif kayıtlarına göre mümkün gözükmemektedir. Çünkü telif kaydında eserin Lâr kasabasında 28 Rebiul-evvel 914 (m. 1508) yılında tamamlandığı ifade edilmektedir. Mezkur âlim ise h. 916 (m.1510) yılında doğmuştur.

Eserin telif tarihinden müelli n 914/1508'lerde hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı müelli n Muslihiddin Lârî'nin hocalarından olan Mir Kemaleddin Hüseyin el-Lârî'ye ait olması ihtimal dâhilindedir.

temel manalarla ilgili felsefî delilleri farklı anlayışlara göre zikreder. Bu bölüm tefsirin en uzun bölümünü (19b-69b arası) oluşturmaktadır Ayrıca bu bölüm nedeniyle, Lârî'nin eseri kelamî-felsefî tefsirler arasına dâhil edilebilir.

Muhammed Lârî, İhlâs sûresinin dört asıl maksadıyla ilgili temellendirmelerde bulunur. Bu temellendirmelerde, dört felsefî hüküm ortaya koyar: 1. İspat-ı vâcip (vacip varlık vardır ve tektir) 2. Vacip cismiyetten uzaktır 3. Varlığın illetidir, tağayyur ve teceddüden uzaktır, 4. Zâtının hakikatinde misli yoktur.¹⁷

**c. Abdülbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî el-Hanefî İbnu'l-Vezir
(ö. 920/1514)¹⁸**

el-Kavlu'l-Hâs fi Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü Nr. 004793, Vr. 27a-35b, 11 str. Eser Sultan Kansu Gavri'ye (Dönemi: 1501-1516) sunulan 15 risaleden oluşan bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Eserin üzerinde Sultan I. Mahmud'un (Dönemi: 1730-1754) vakıf kaydı vardır. Metinde müellifin adı Abdülbasit b. Halil el-Hanefî olarak geçmektedir.[27b] Müellif içerisinde İhlâs sûresinin tefsirine dair söylenenlerden bir parça olduğunu ifade ettiği bu risalesini insanlara faydalı olmak amacıyla kaleme aldığını söylemektedir.[27b]

Abdülbasit el-Hanefî geleneksel tefsir etme usulüne göre ilk olarak sûre hakkında (mekkî mi medenî mi olduğu, âyet, kelime ve harf sayısı vb) bilgi verdikten sonra İhlâs sûresinin faziletine değinir. İhlâs sûresinin Kur'an'ın üçte birine denk olmasının izahı olarak şunları söyler:

“[İlimden] maksad Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve fiillerini bilmektir. Bu sûre Kur'an'ın üçte birine bu bakımdan yani Allah'ın sıfatlarının bilgisini vermesi bakımından denktir...”[28b]

Müellif daha sonra bu konudaki rivayetlerden ve İmam Gazâlî'den aktarımlarda bulunur. Sonra sûrenin sebep-i nüzülüne ardından da sûrenin tefsirine geçerek tefsirini dilsel tahliller üzerinden yapar. [31b-34b]

Abdülbasit Hanefî'nin bu tefsirinin diğer tefsirlerden farklı yönü, tefsirinin sonunda İhlâs sûresinin rüya tabiriyle ve remed hastalığına iyi geldiğiyle ilgili aktarmış olduğu bilgilerdir.[34b-35b]

17 Geniş bilgi için bkz. Ahmet Faruk Güney, *Ibn Sina'dan Elmalılı'ya İhlas Suresi Felsefî Tefsir Geleneği, -Bir Varlık İdrakinin Zemini Olarak İhlas Suresi Tefsiri-*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 80-90.

18 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. 2, s. 1308-1309; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifîn*, c. 2, s. 40-41; Zirikli, *A'lâm: Kâmusu terâcim*, 15. Baskı, Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melayin, 2002, c. 3, s. 270.

d. Muhammed el-Hanefî el-Buharî [h. 923 (m. 1517)'lerde sağ]¹⁹*el-İhlâsiyye fi'l-Fevâidi'l-Esâsiye*

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü Nr.: 2754, Vr. 1b-10a, 21str. Tefsir, muhtelif risalelerin bulunduğu bir mecmua içerisinde. Noktasız ve harekesiz olan bu nüshada hem telif hem de istinsah kaydı vardır. Telif tarihi Rebiu's-sâni 923'tür (m. 1517). Ferağ kaydı ise Buhara Uluğbey medresesi Ramazan 983'tür (m. 1576). Bu eserin Milli Kütüphane Nr. Yz A 8931'de başka bir nüshası daha vardır. Bu nüshada müellife dair bir bilgi olmadığı gibi telif ve istinsah kaydı da yoktur. Muhammed Hanefî, Kevser sûresi ile ilgili bir tefsiri olduğuna bu tefsiri içinde işaret etmektedir ki mezkûr eser de aynı mecmua içerisinde İhlâs sûresi risalesinden sonra yer almaktadır.

Müellif, İhlâs sûresinin fezaili ve havassını ele aldığı bu tefsirini, havassın ve avamın faydalanması amacıyla kaleme almıştır.[1b]

İlk olarak ihlâsın tanımıyla başlar, sûrenin isimlerini ve bu isimlerin işaret ettiği anlamları açıklar. Sonra İhlâs sûresinin fâziletiyle ilgili rivayetleri aktarır. Akabinde sûrenin tefsirine geçer. Tefsirini kelime ve cümlelerin dilsel tahlilleri üzerinden yapar. Bu tahlillere bağlı olarak kalamî-felsefî konulara girer.

Mesela vahid-ehad kelimeleri arasındaki farklardan kemal ve celal sıfatlarına, vahid-i hakikînin özelliklerine, vahid olanın fiilinin icabî (icbârî) mi ihtiyarî mi olduğuyla ilgili çeşitli konulara dair görüş ve açıklamalarda bulunur. [4a-6a] Tefsirini İhlâs sûresinin Kur'an'ın üçte birine denk oluşuyla ilgili rivayete ve bu konudaki görüşlere değinerek bitirir.

Muhammed Hanefî'nin bu tefsiri dirayet özellikleri taşıyan ve kalamî konulara yer veren bir tefsirdir.

19 Bu isim ve unvan ile kaynaklarda rastlanılmamıştır. Eserin sahibi kütüphane kayıtlarında “Şemsüddin Muhammed et-Tebrizî el-Hanefî Molla Hanefî” olarak geçmektedir. Ancak bu isimle bilinen alimlerin hepsi eserin telif tarihinden önce vefat etmişlerdir. Risalenin başında yer alan notta eserin sahibi hakkında şöyle yazmaktadır: “Bu eserin sahibi Muhammed Hanefî namında müteahhirinden Buharî bir kimesnedir. Molla Abdulfatih(?) el-Buhârî ki merhum rahimehullah efendinin mülazımı idi. Bu Hanefî'nin karâibinden geçinub medh ederdi. Bu telif-i lâtif onun cümle-i âsarındandır.”

Ayrıca belirtmek gerekir ki Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da Şeyhzâde'nin (ö. 951/1544) yazmış olduğu İhlâs sûresi tefsirine *İhlâsiyye* adını verdiğini ifade etmekte, evvelühu olarak verdiği kısa ibare ise bu eserin başlangıcındaki ibare ile uyumaktadır. Bu sebeple Şeyhzâde'nin eserine kütüphanelerde rastlayınca veya Muhammed et-Tebrizî'nin kim olduğu ve bu eserin ona nisbeti tam olarak ortaya çıkıncaya kadar bu tefsirin Şeyhzâde'ye de nisbet edilme ihtimali göz önüne alınmalıdır.

e. Sunullah el-Hâlidî (ö. 1530'dan sonra)²⁰

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Nr.: 419, Vr. 12, 12str.

Ayasofya Nr. 419'da yer alan bu nüsha müellifin kendi el yazısıdır. Telif kaydı Darul-ıman (İstanbul) 3 Receb 937'dir (m. 1530). Bu eserini Kanunî'nin baş defterdarlarından İskender Çelebi'ye (ö. 941/1534) ithaf etmiştir. Eserin zahriyesinde İbn Kemal'in (ö. 1536) çok kısa bir takrizi vardır. Bu tefsirin Bayezid Nr. 3667'de başka bir nüshası daha vardır. Yine Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı Nr. 4061 vr. 246b-254b'de yer alan isimsiz İhlâs sûresi tefsiri de bu tefsirin başka bir nüshasıdır. Aynı müellifin Kanunîye sunduğu Fâtiha tefsiri de vardır.

Sunullah el-Hâlidî'nin bu tefsiri dirayet özellikleri taşıyan bir tefsirdir. Tefsirinde kelime ve cümlelerin anlamını açıklarken dilsel tahlillerden yararlanır. Bu tahlillerden hareketle sûreyi kelimî açıdan, Allah'ın sıfatlarına delalet etmesi bakımından yorumlar.

Hamdele ve salveleden hemen sonra ithafa geçmeden önce, bu sûrenin niçin Kur'an'ın üçte birine denk olduğuyla ilgili açıklamayı Allah'ın sıfatlarına bağlı olarak yapar:

“Çünkü Kur'an üçe ayrılır: Evsaf-ı ilahiye, ahbâr-ı sâdika, ahkâm-ı ameliye ve itikadiye. Bu sûre evsaf-ı ilahiyenin bütününe icmalen müştemeldir. Dolayısıyla Ku'an'ın üçte birine şamil olur...” [1b]

Dilsel tahliller üzerinden kelimî-felsefî yorumlarına 'hüve' zamirinin Allah olarak tevîl edilmesiyle ilgili şu örnek verilebilir:

“O'nun müsemması olarak yorumlanmıştır. Çünkü O'nun zâtı, cüz-i hakikîdir ki o da kaziyede mahmul olmaz...” [6a-b]

f. Muslihuddin Mustafa b. Nureddin Ahmed Filibevi Nureddinzade

(ö. 981/1573)²¹

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmüşnevi Bölümü Nr.: 55, Vr. 53a-54a, 26 str.

Çeşitli risalelerin yer aldığı bir mecmua içerisinde yer alan bir buçuk varaktan oluşan tefsirdir. Müellifi Nureddinzâde, Kanunî dönemi âlim ve meşayihinden olan bir zâttır. İhlâs sûresi tefsiri dışında Fatiha ve Asr sûresi ile ilgili tefsiri de vardır.

Nureddinzâde'nin İhlâs sûresi tefsiri, eserinin birkaç yerinde kelimcilerin sözlerine aldanılmaması, kitap ve sünnete sarılmak gerektiğini söylemesine

²⁰ Müellif hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

²¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s.171; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, c. 1, s. 460, 892; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, c. 3, s. 857.

rağmen [53b, 54a] tasavvuf ve kelam ağırlıklı bir tefsirdir. Tefsirinde dil tahlillerinden ve rivayetlerden de faydalanır.

Tefsirde müellif bu sûrenin adının niçin ihlâs olduğunu açıklarken, ihlâsın amelle yapılan tevhid anlamına geldiğini, bunun da ancak ilmî tevhid ile olabileceğini söyler ve İhlâs sûresinin tevhidin esası olduğunu belirtir. [53a]

‘Allah’ lafzını açıklarken lafzatullahın hem ism-i azam hem de esma ve sıfatların menşei olduğunu, Rahman ismi ile bütün mümkinâtın zuhur ettiğini, Rahim ismi ile de asi kulların kemalât ve dereceleri elde ederek diğerlerinden ayrıldığını böylece âlemin en mükemmel şekilde başlangıçtan gayelerin gayesine doğru tamam olduğunu ifade eder...[53a]

İhlâs sûresinin sebab-i nüzülüne dair İbn Abbas’dan gelen rivayeti [müşriklerin Hz. Peygamber’e (s.a.) “Bize rabbini vasfet!”] aktardıktan sonra bu sûrede “hüve” ile beyan edilen esma ve sıfatları önceleyen zâtın gerektirdiği hüviyeti ilahiye olduğunu, bütün noksanlıklardan münezze olduğunu, çünkü noksanlıkların ademi gerektirdiğini, halbuki yokluğun ona yol bulamayacağını, çünkü onun vücud-i baht ve mahz-ı hayr olduğunu söyler...[53a]

Allah’ın birliğiyle ilgili yorum yaparken de vücubiyeti ve vücudu gibi vahdetinin de zâtının aynı olduğunu, zâtı üzerine zâid olmadığını söyleyerek kelamcılardan farklı düşündüğünü ifade eder. [53b]

g. Mehmed Emin Şirvânî (ö. 1036/1627)²²

Tefsîru Sûreti'l-Ihlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Bölümü Nr.: 2120, Vr. 31a-34b, 27str.

Bir mecmua içerisinde yer alan bu nüsha, müellif nüshasından Mehmed Hicabî ez-Zilevî tarafından h. 1272 yılında istinsah edilmiştir. Eserin başka nüshaları da vardır. Müellif eserini vatanından ayrılmak zorunda kaldığı yolculuğu esnasında²³ kaleme almıştır.[31a]

Mehmed Emin Şirvânî, İhlâs sûresiyle ilgili bu kısa tefsirinde, klasik tefsir yöntemine uygun olarak, sûrenin sebab-i nüzulüne değinmekte, âyetleri dil bakımından yorumlamaktadır. Özellikle ilk âyetteki “Allah” lafzının iştikakı, alem olup olmadığı üzerinde durmakta ve bu konudaki tartışmalara geniş yer vermektedir.

Ancak özellikle sûrenin ilk âyetinde yer alan “ehad” lafzı üzerine yaptığı yorum ve açıklamaları ile buna bağlı olarak sonraki âyetlerdeki yorumları

²² Katib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, c. 1, s. 192, 1358; Atâyî, Nevizâde, *Hadâiku’l-hakâik fî tekmileti’ş-Sekâik*, İstanbul 1268, c. 2, s. 712; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. 1, s. 403; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973, c. 2, s. 689; “Şirvanî, Sadreddinzâde”, *DİA*, c. 39, s. 208-209.

²³ Bu ayrılık büyük ihtimalle yaşadığı bölgenin Safevilerin eline geçmesiyle olmuştur.

kelamî-felsefî ve özellikle de vahdet-i vücud esasına dayalı yorumlardır. Mesela “ehad” lafzının özellikle “vâhid”den farkını belirtirken dilsel açıklamalardan ziyade vahdet-i vücud anlayışını yansıtan yorumlar yapar ve ‘ehad’ lafzının seçilmesinin sebebini izah eder:

“Ehad, vahid üzerine tercih edilmiştir, çünkü Allah, besatât-ı sırfa olup bütün adedî, terkibî ve tahlilî terkiblerden ve bunların lazımı olan cismaniyetten âridir...”

“Mevcud-i hakikî tektir ve o da Mutlak Hak Vücut’dur. Her şeyde ilmen ve aynen sâri olan hüviyet-i gaybiye bu itibara göre (ehadiyet) -izzetinin hicabı altında saklı olmasından dolayı- ilimle (bilmek) ilişkilendirilemez. Bu itibara göre onun marifetine çabalamak vakti zayi etmekten ve muhali istemekten başka bir şey değildir... Ancak bu hak vücud’un, âyân-ı sâbite hükümlerince ruhî, gaybî ve şuhûdî taayyunat dereceleri ve tenezzülat mertebeleri vardır.”[33a]

Mehmed Emin Şirvânî’nin bu eseri İhlâs sûresinin kelamî-irfanî çizgide yorumlandığı tefsirler arasındadır.²⁴

h. es-Seyyid Abdullah b. es-Seyyid Mustafa el-Âmidî (17.yy)²⁵

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü Nr. 5398, Vr. 258b-269b, 15 str. Eser farklı risalelerin içinde bulunduğu bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Müellif Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan nüshayı Sultan Mustafa b. Mehmed Han’ın [I. mi II. mi olduğu net değil] döneminin Anadolu kazaskerine ithaf suretiyle yazmıştır. Eserin Beyazıd Veliyyuddin Efendi Nr. 3211’de on sayfası eksik başka bir nüshası daha vardır ki bu nüsha adı belli olmayan reisul-kütüba ithaf edilmiştir. Eserin bunların dışında başka nüshalarına rastlanılmamıştır. Her iki nüshada da istinsah kaydı yoktur. Ancak yazının karakterinden bu nüshaların aynı kişinin elinden çıktığını göstermektedir bu kişinin eserin müellifi olması kuvvetle muhtemeldir.

Abdullah Âmidî’nin bu tefsiri dirayet usulüne göre yapılmış bir tefsirdir. Müellif İhlâs sûresinin matlab-ı alâ olan zâttan bahsettiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu surenin sıfatlarını beyan ettiği kâfirlerin bâtul ahvalinden ve düşük ahlakından bahsettiğini belirtmektedir. Bundan dolayı bu sûrenin, hazinelerini beyan edecek, değerli anlamlarını açıklayacak...” gücü ölçüsünde bir tefsir yazmaya niyet ettiğini söylemektedir. [259a]

İlk olarak sûrenin adına, mekkî mi medenî mi olduğuna, burada zuhur eden ihtilafların sebeplerine değinir[260b]. Besmelede yer alan Allah, Rahman ve Rahim isimleri ile ilgili açıklamalarda bulunur, bu isimlerin iştikakları ile

²⁴ Bkz. Güney, *Ibn Sina’dan Elmalılı’ya İhlas Suresi Felsefî Tefsir Geleneği*, s. 98-103.

²⁵ Müellifle ilgili kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

alakalı bilgiler verir[261a-b] Daha sonra sürenin tefsirine geçer. Âyetlerin anlamlarını kelime tahlilleri üzerinden yapar. Değineceği konuya bu tahlillerden hareketle yer verir. Mesela Allah'ın birliği konusundaki kelimâ açıklamalarına, vâhid-ehad lafızları arasındaki farktan hareketle yer vermiştir. [253a-b] Son olarak da İhlâs süresinin Kur'an'ın üçte birine denk kılındığına ilişkin rivayetleri verir ve üçte birine denk kılınmasının nedenlerini belirten açıklamalar yaparak, tefsirini bitirir.

1. Feridun b. Abdullah el-Müderriş [17. yüzyılın ilk çeyreği]²⁶

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Manisa İl Halk Kütüphanesi Nr. 139, Vr. 80b-99a, 9str. Eserin dili Arapça, Farsça ve Türkçe'dir.

Eser çeşitli risalelerden oluşan bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Nüsha müellif hattı olup sonunda telif kaydı vardır. Bu kayıttan müellifin müderriş olduğu anlaşılmaktadır. Müellif eserini, Sultan I. Ahmed'e (Dönemi: 1603-1617) hizmet amacıyla yazdığını ifade etmektedir.

Feridun b. Abdullah Efendi tefsirini Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç ayrı dilde, üç ayrı risale olarak yazmıştır. İlk önce Arapça, ardından Farsça, sonunda da Türkçe olarak kalem aldığı tefsirde Arapça olan risale diğerlerine göre daha uzun ve tefsir tarzındadır. Türkçe ve Farsça risaleler ise daha çok İhlâs süresinin meal-efsiri şeklindedirler.

Mezkur tefsirin Arapça olanı, geleneksel tefsir yöntemine uygun şekilde yapılmış dil ağırlıklı bir tefsirdir. Müellif tefsirin bitiminde İhlâs süresinin faziletine değinir ve bu konudaki rivayetlerin bir bölümünü burada aktarır.

i. Zeynelabidin b. Yusuf b. Muhammed b. Zeynelabidin b. Tahir b. Sadreddin Muhammed b. İsmail el-Gürânî [17. yy ikinci yarısı]²⁷

Avârifu'l-Havâs fi Tefsîri Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü Nr.: 52, 108 vr. 15str.

Avârifu'l-havâs tefsirinin biri eksik üç nüshası vardır. Kılıç Ali Paşa'da yer alan nüshanın dışında aynı kütüphanede Şehid Ali Paşa nr. 285'te de başka bir nüshası daha vardır. Şehid Ali Paşa'da yer alan nüsha Kılıç Ali Paşa'daki nüshanın yeniden yazılmış hali gibidir. Ayrıca bu nüshanın sonunda Muharrem 1081(m.1670) olarak kitabet kaydı vardır. Müellifin ismi ise bu nüshada geçmemekte, Kılıç Ali Paşa nüshasında geçmektedir. Kılıç Ali Paşa nüshasında bir kayıt bulunmamakla birlikte müellif nüshasına benzemektedir.

Müellif eserini Sultan IV. Mehmed'e (Dönemi: 1648-1687) ve vezir-i azam Ahmed Paşaya ithaf etmekle birlikte Şeyhulislam Mehmed Efendi'yi de bu

²⁶ Müellif hakkında kaynaklarda bir kayda rastlanılamamıştır.

²⁷ Yazmadaki tam adı bu şekilde olan müellifle ilgili bir kayda rastlanamamıştır.

ithaf silsilesinin içerisinde saymakta şeyhülislamın adına akrostiş oluşturacak şekilde bir şiire yer vermektedir.²⁸

Zeynelabidin Gürânî'nin bu tefsiri de İhlâs sûresiyle ilgili yazılan en uzun tefsirlerden biridir.

İlk üç fasıl İhlâs sûresinin sebep-i nüzülü, isimleri ve fazileti hakkındadır. Sebeb-i nüzulle ilgili bahsin sonunda Allah tealanın zâtının bilinip bilinemeyeceğiyle ilgili kelimî ve felsefî görüşleri anlatır.[5b-7b] İsimleri konusunda yirminin üzerinde isim ve lakabını ve bunların nedenlerini açıklar. [7b-10a] Sonra fezâiline geçer [10a-15a] Fezâilinin sonunda İhlâs sûresiyle ilgili ferî meselelere değinir. Mesela İhlâs sûresinin kelimelerinin bir sayfa üzerine çoğaltılarak yazılması konusunda, ortaya çıkan sekiz problem gibi. [15a] İhlâs sûresini rüyada görmenin tabiri gibi vb.

Bundan sonra surenin tefsirine [12a] başlar. Tefsirine Allah'ı bilmenin vücubiyeti, bu vücubiyetin yolu ve konusunu tartışarak başlar. Bu konuda kelimciler arasındaki görüşlere ve değerlendirmelere yer verir. Kelamî konularda kendisinin de Eşarî olduğunu açıkça ifade eder.[16a-18a]

Âyetleri tahlil ederken derece derece tahlil etmektedir: Mesela ilk âyette yer alan "kul" kelimesiyle ilgili olarak şöyle demektedir: "Allah'ın bu sözünde iki derece vardır: İlk derece bu âyete kıraat, lügat, sarf, nahiv bakımından nazar etmektir..."

İkinci derece âyete usul, meanî ve bunlarla ilgili olanlar bakımından nazar etmektir..."deyip uzun uzun bu konulardaki bahislere ve problemlere değinmektedir..."

Müellif bütün âyetleri benzer şekilde çeşitli ilimler bakımından yorumlamakta, bu konulardaki bahislere uzun sayılacak şekilde yer vermektedir. İlk âyette yer alan "kul" ifadesi bu şekildeki yorumlarıyla on varak kadar sürmektedir.

Müellifin eserinde, yirminin üzerinde ilme başvurduğuna dair kayıt [Şehid Ali Paşa nüshası 1b]²⁹ vardır. Eser içinde bütün bunların hepsinden faydalanan

28 Şehid Ali Paşa nüshasındaki kitabet kaydı telif kaydı olarak kabul edilirse bu kimsenin vezir-i azam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa olması muhtemeldir (Sadrazamlık dönemi: 1661-1676). Ancak bu durumda şeyhulislam olarak kastettiği kişinin kim olduğunun tayininde problem çıkmaktadır. Çünkü bu tarihlerdeki şeyhulislam, Minkarizâde Yahya Efendi'dir. Ancak ithaf edilen şeyhulislam esas esas alınrsa buradaki sözü edilen Şeyhulislam Bahaî Mehmed Efendi olur.. Bunu destekler şekilde ithafta "bahâu'l-milleti ve'd-dîn ve şeyhulislam vel muslimîn.." şeklinde bir ibare vardır. Bahâî Mehmed Efendi şeyhulislamlık makamına iki kez gelmiştir. (1649-1651 ve 1652-1654) Aynı dönemde vezir-i azam olan Tarhuncu Ahmed Paşa'nın vezir-i azamlığı ise 1652-1653 yılları arasındadır. Kanaatimize göre eserin telif tarihi 1650'li yıllardır. Vezir olarak kastedilen Tarhuncu Ahmed Paşa şeyhulislam da Bahaî Mehmed Efendi'dir.

29 Bunlar: Tefsir, Kıraat, Hadis, Kelam, Usul-i Fıkıh, Furu-i Fıkıh, Tasavvuf, Hikmet-i ilahiye, Lügat, Sarf, Nahiv, Meâni, Tabiru'r-Ruya, Mantuk, Hat, Heyet, Nücüm, Hendese, Huruf, Tilsimat, Kısa ilimleridir.

Zeynelabidin Güranî'nin bu eseri, bir anlamda bütün bu ilimlerde sahip olduğu vukufiyetini gösterdiği örnek metin [Enmûzec] olarak kabul edilebilir.

j. İsmail Hakkı b. Mustafa el-Bursevi (ö. 1137/1725)

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Atf Efendi Kütüphanesi Nr. 1504, Vr. 1b-3a, 23str.

Tefsîru sûreti'l-İhlâs, İsmail Hakkı Bursevî'nin İhlâs sûresiyle ilgili ikinci eseridir. Bu risale çeşitli âyet ve hadislere dair yorumlarının içinde bulunduğu *Kitabu'l-Mir'at li-hakâik-i bazı'l-ehâdis* adlı eseri içinde yer almaktadır. Aynı eserin başka nüshaları da vardır. Bu eserde İhlâs sûresiyle ilgili yorumları 1b-3a arasında yer almaktadır. Esere h. 1125/1713'ün ortalarında başladığına dair bir kayıt da vardır.[1b]

Bu kısa tefsir, İsmail Hakkı Bursevî'nin üslûbuna uygun olarak işarî tarzda yazılmış bir tefsirdir. Ancak bu risaledeki yorumları, tam tefsiri olan *Ruhu'l-Beyan*'da yer alan açıklamalarından farklılık arz eder. Burada dil tahlilleri ve rivayet aktarımından hareketle değil de doğrudan kelimelerden işarî anlamlarından hareket edilerek tefsir kaleme alınmıştır. Bu yorumlarına örnek olarak İhlâs sûresinin ilk âyetindeki 'hüve' ile ilgili yorumlarını verebiliriz:

"Hüve, lafzen mürekkeb mânen basit bir kelimedir. Bundan murad, zât-ı ehadiyyet-i uluhiyettir. Hüve, 'he' ve 'vav'dan mürekkebdir. 'He' harfi meharicin mebdei, 'vav' ise müntehasıdır. Mevcudatta sâri olan hüviyetin sırrı da birbirlerine terettüb ederek âlemlerde tecelli eder. Nihayetinde insanda son bulur. Böylece insanın hakikati, hakikatlerin bütünü olur..."

"Hüve, zamir olarak gayba isim olamaması hasebiyle de şehadet alemine delalet eder. Dolayısıyla keşf ehli olan kutubların en üstün zikridir..."

"[Sûrenin] 'he' ile başlaması her şeyin bu hüviyete döneceğine işarettir." [1b]

k. Mahmud b. Abbas b. Süleyman el-Abdelâni eş-Şehrazurî

(ö. 1173/1759)³⁰

Zübdetu'l-Enfâs fi Tefsîri Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa Nr.: 84, 104 vr., 23str.

Bu eser İhlâs sûresiyle ilgili yazılmış en uzun tefsirlerden biridir. Başka bir nüshasına rastlanılmamıştır. Müellifin adı metin içinde Mahmud b. Abbas b. Süleyman olarak geçmektedir. Telif tarihi Ramazan 1158'dir (m. 1745)³¹. Mahmud b. Abbas'a ait olan Fâtiha sûresiyle ilgili bir tefsir de vardır. (Miftahu'l-lübab, Atf Efendi Nr. 177)

³⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 2, s. 416; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, c. 3, s. 814.

³¹ Tarih olarak "seyâğlibûn" kelimesini vermiştir. Ebced hesabına göre 1158'e denk gelmektedir.

Müellif eserini bir maksad ve beş meslek [matlab] üzere kaleme almıştır. İhlâs sûresini tevhidin esası, Kur'an hazinelerinden bir hazine olduğunu söyleyerek akıllı olanların başvurması için ondaki bazı remizlere işaret etmeyi hazinelerinin bazısından perdeleri kaldırmayı uygun gördüğünü söyler. [2a] Yazdığı eserin daha önce bir benzerinin olmadığını ifade eder.[2a]

İhlâs sûresi ile ilgili en uzun tefsirlerden biri olan bu eserde yukarıdaki ana başlıklar altında pek çok konuya değinilmektedir:

Maksad:

Fezâil-i Kur'an, İhlâs sûresinin fâzileti, İhlâs sûresinin isimleri, sebeb-i nüzulü, kıraati, Allah'ın künhü bilmek, vahdet-i vücud, İhlâs sûresinin tefsiri, İhlâs sûresinin irabı.[2b-25a]

Beş matlab:

İsbat-ı vacib ve onun birliği bütün kemal sıfatlarla muttasıf olduğuyula ilgili bu sûrenin yeterli olduğunu ancak bu konuda söylenenlerin özüne burada işaret etmede bir beis olmadığını söyler. Böylece tâlibin uzun kitaplara müracaat etmekten müstağni olacağını belirtir.[25a] Bu konuyu beş meslek halinde inceler.

1. Meslek: Allah'ın varlığının isbatı (hüdüv ve imkan ile delil getirenler)
2. Meslek: Tevhidi (makul ve menkulle delil getirenler)
3. Meslek: Allah tealanın sıfatları
4. Meslek: Efal-i ibad
5. Meslek: Nübüvvet

Müfesir bu başlıklar altında Kelam kitaplarında yer alan temel meselelerin aşığı yukarı hepsine değinir.

Bu eserde, İhlâs sûresi çerçevesinde, kelimî-felsefî konulara yer verilir ve tefsir bu konulara yer veren en önemli tefsirlerden biri olarak kabul edilebilir.

1. Veliyyuddin el-Bukâî (ö. 1183/1769)³²

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Milli Kütüphane Nr. Yz A 1439, Vr. 10b-27a, 16str.

Milli Kütüphane'de bir mecmua içerisinde yer alan bu eserin başka nüshalarına rastlanılamamıştır. Müellif eserini, adını vermediği, ancak yanında bulunmaktan bahtiyar olduğunu ifade ettiği bir şeyhülislama ithafen yazmıştır. Telif kaydı olarak Şaban ayının başları zikredilmekte fakat senesi verilmemektedir. Bu nüshanın müstensihî Hüseyin Rükneddin b. Ebu'l-Esad

32 Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi zeyli ala Keşfi'z-zunûn an esamî'l- kütüb ve'l-funun*, (tsh. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), 2. bs., İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972, c. 1, s. 306; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 46; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 727.

b. Ahmed olup istinsah tarihi h. 1237'dir (m.1821).

Veliyyuddin Efendi eserini beş kısım üzere yazmıştır. İlk üç bölümü sebab-i nüzülü, âyet, kelime ve harfleri ile isimlerine dairdir. Dördüncü kısımda 'mânaları' başlığı altında İhlâs sûresinin tefsirini yapar. Bu tefsiri, esas itibarıyla klasik tefsir yöntemine uygun olarak kelime ve cümle tahlilleri üzerindedir. Ancak aralarda 'fâide' ve 'fâidetun fi hâssatihi' başlıkları altında âyetlerin bütününe veya kelimelerdeki işarî anlamlara işaret eder. Mesela ilk âyetin tefsirinin sonunda Allah lafzı ile ilgili şöyle söylemektedir:

"Bazı alimler dediler ki: Kim her gün yüz defa Allah derse Allah onu bu lafız sebebiyle ashab-ı yakînden eyler.

Ehad isminin hususiyetine dair: Bazı alimler dediler ki: Kim yalnız olduğu halde ehad ismini bin defa okursa meleklerin izini ayırt eder ve kalbi mutmain olur." [10b]

Son kısımda ise sûrenin faziletlerine dair kırk hadis rivayet eder. Bu hadisleri aktardıktan sonra ise yine sûrenin faziletiyle ilgili sahih haberler(ahbar-ı sahiha) olarak nitelendirdiği rivayet ve hikâyelere yer verir. Eser dirayet tefsiri özellikleri taşımakla birlikte işarî bir tefsir olarak kabul edilebilir.

m. Kâtib el-Hâc Salih b. Süleyman (18. yy. son çeyreği)³³

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyuddin Efendi Bölümü Nr. 3576, Vr. 272b-280a, 29str.

Eser, müellifinin istinsah ettiği farklı risalelerin bulunduğu bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Müellifi tarafından Sultan III. Mustafa'ya (Dönemi 1757-1774) halini arz etmek amacıyla yazılmıştır. Müellifin adı hem eserin başlangıcında hem de ferağ kaydında yer almaktadır. Nisbesinden anlaşıldığı üzere müellifin mesleği kâtipliktir. Ferağ kaydı 6 Ramazan 1174 (11 Nisan 1761)'tür.

Aynı eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Nr. 633'te secili bir şekilde kenarları ve metin içi süslenmiş bir nüshası daha vardır. Başka risalelerle birlikte bir mecmua içinde bulunan, 9 varak ve 19 satır olan bu metindeki bazı ifadeler seciye uyması için takdim tehir edilmiş veya atlanmıştır. Ancak bu metnin Veliyyuddin Efendi'de bulunan metinden en önemli farkı, ismi ifade edilmeyen bir şeyhülislama halini anlatmak üzere yazıldığının belirtilmesi [1b] ve sonunda müellif adı olarak da İbrahim adının zikredilmiş olmasıdır.

³³ Müellif hakkında bir bilgi yoktur. Ancak *Sicilli Osmanî*'de (c. 3, s. 207) 1178'de vefat etmiş kalemiyeden olan cebeciler katibi bir Süleyman Efendi'den bahsetmektedir.

Kütüphane kayıtlarında Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Kastamoni Arczade (ö. 1120/1708)'ye nisbet edilmekle beraber kaynaklarda Araczâde'nin İhlâs sûresi tefsirinden bahsedilmemektedir.³⁴ Ayrıca Veliyyuddin nüshasında başlangıçta açıkça "feyekulu abdul fakir el-Kâtib el-Hâc Salih b. Süleyman..." şeklindeki ifade olmasına rağmen diğer nüshada başlangıçta buna benzeyen herhangi bir ifade olmadığı gibi sonunda da sadece telif edenin İbrahim olduğuna dair bir ifade vardır. Dolayısıyla, kanaatimizce, eserin müellifi adını tam olarak başlangıçta ve sonunda yazan ve halini şeyhülislama değil de sultana arz etmek üzere tefsiri yazan Salih b. Süleyman'dır.

Müellif İhlâs sûresinin anlamını açık kılacak bir risale yazmak istediğini, bunun ancak Allah'ın yardımıyla olabileceğini belirtir. Çünkü bu sûrenin tefsirinde kemal, ancak vusul yoluyla olur. Bu da zahirle ilgili bağı kesmekle ve akılların tartışmalarından kurtulmakla olur... Bu sûrede yüce olan sırların gizemleri ve gizli olan işaretlerin letâifinin acayiplikleri vardır. [273a]

Salih b. Süleyman Efendi'nin bu açıklamalarına rağmen tefsiri Allah'ın zâtı, sıfatları ve birliği konularında açıklama ve yorumların yapıldığı kelimâ-felsefî içerikli bir tefsirdir. Yapılan bu açıklama ve yorumlar âyetlerde yer alan kelimelerin dilsel tahlillerinden hareketle yapılır.

n. Mustafa b. Ahmed b. Abdülkadir b. Abdurrahman el-Mağribî

[19. yy. ikinci yarısı?]³⁵

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Bölümü Nr.: 174, 15 vr., 19str.

Eser müstakil kitap şeklindedir. Başka bir nüshasına rastlanılamamıştır. Kitabet kaydı hicri 2 Zilkade 1283'dür (m. 1867) ki yazan bu tarihlemeyi şark örfüne göre diye de belirtmiştir.

Mustafa el-Mağribî'nin bu eseri kelimâ özellikler taşıyan dirayet tefsiridir. İhlâs sûresini Allah'ın birliğini, her türlü eksiklikten uzak oluşunu ortaya koyacak şekilde yorumlar.

Müellif geleneksel tefsir yapma tarzına uygun olarak ilk önce sûrenin isimlerinden başlar. İsimlerin çokluğu müsemmanın şerefini gösterir diyerek İhlâs sûresinin 19 ismini ve bu isimlerin verilmesinin nedenlerini sayar... [2a-b]. Daha sonra sûrenin faziletine dair rivayetleri aktarır. Kur'an'ın üçte birine denk olduğu keyfiyetini açıklar.[3a-5a]. Sebeb-i nüzûle ilgili bilgi vererek ilgili rivayetleri aktarır. [5b] Sonra tefsire başlar. İlk önce besmelenin Kur'an'dan sayılıp sayılmayacağıyla ilgili görüşleri aktarır.[6a-b] Âyetlerde yer alan her

34 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 168; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 234;

Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifîn*, c. 1, s. 289.

35 Müellif hakkına bilgiye ulaşılamamıştır.

kelime ile ilgili dilsel tahliller yapar. Allah lafzının iştikakı ile ilgili görüşleri aktarır. Aynı şeyi ehad ve diğer lafızlar için de yapar.

Bu tefsirin farklı olan en önemli yönü Allah'ın birliğini kemiyet (nicelik) kategorisinden hareketle açıklamasıdır:

“...Allah [lafzı] bütün övgülere müstehak olan vacibu'l-vücudun zâtının alem ismidir. Vücudu vacib olanın ise kudret, irade, ilim, hayat, semi, basar, kelam gibi kemalât ile muttasıl olması lazımdır. Ehad, kıdem, beka, gına-i mutlak, zâtında, sıfatlarında, fiillerinde benzeri olmaktan münezzeh olmak gibi selbî sıfatlara delalet eder. Böylece beş kemiyet ortadan kalkmış olur: Zatla ilgili olan kem-i muttasıl ve munfasıl, sıfatlarla ilgili kem-i muttasıl ve munfasıl... ve fiillerle ilgili kem-i munfasıl ...[10b-11a]

o. İsmail Sadık Kemal Vecihi Paşazade (ö. 1310/1893)³⁶

Sadıku'l-Makâl Mecmau'l-Kemal

Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Bölümü Nr.: 16, Vr. 56a-63b, 15str.

Eser mecmua içerisinde yer almaktadır. Tefsirden önce kırk yedi kişinin takrizi yer almaktadır. Tefsiri üç gün içinde hocası Muhammed Salih Karahisarî eş-Şarkî'nin Akaid şerhinin Kelam bahsini okurken yazdığını ifade etmektedir.[63b] Telif tarihi h. 1259 (m. 1843)'tür. Bu tefsirin başka nüshasına rastlanılamamıştır. Ancak aynı mecmua içerisinde bu tefsire yapılmış bir şerh de vardır.

Vecihipaşazâde tefsire önce besmelenin açıklamasıyla başlar. Açıklamaları ağırlıklı kelime ve cümle tahlillerine dayandırır. Bu tahliller sırasında ilgili meselelere değinir. Mesela ilk âyette yer alan “kul” kelimesinin iştikak ve lügavî anlamlarını açıkladıktan sonra kelam-i nefî meselesine değinmiştir. [57a-b] Ancak ilk âyetin tefsirinde kelime ve cümle tahlilleri yapmadan, Fahreddin Râzi'den naklen [isim vermeden] bir alıntı yapar ve yaratıcının tek olmasının gerekliliği ve bunun aklî ve naklî delilleri üzerinde durur. Üçüncü âyetin tefsirinde Hıristiyanların Hz. İsa hakkındaki görüşlerine (Oğlu olduğu, bazı kadim sıfatlarının ona geçtiği, Hz. İsa'nın zâtullah olduğu vb. gibi) yer vererek bu görüşlerin bâtil olduğunu aklî (felsefi) delillerle açıklamıştır.

Son olarak fazileti hakkında vârid olan rivayetlerden bir kısmını ve sûrenin isimleri ve bu isimlendirmelerin açıklamalarını yaparak tefsirini tamamlar. Vecihipaşazâde'nin bu tefsiri dirayet usulünce yapılmış, özellikle kelam-ı nefî ve Hıristiyanların görüşleri üzerinde duran bir tefsirdir.

³⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 223; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 403.

ö. Ali Vehbi b. Ahmed b. Muhammed b. Abdulfettah b. İbrahim b. Karakemal el-Konevi (Abdülhamid Han dönemi: 1876-1909)³⁷

et-Tefsîru'l-Hamîdiyye: Ehassu'l-Havâs alâ Sûreti'l-İhlâs

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Nr. A 4856, 148 vr. 21str.

Eser müstakil ve uzun sayılabilecek bir tefsir olup Sultan II. Abdülhamid'e (Dönemi: 1876-1909) sunulmuştur. Eserin istinsah tarihi 2 Zilkade 1315/ 2 Mart 1314 (m. 1898) olarak kaydedilmiştir. [2a]

Müellif eserine Sultan Abdülhamid'in dönemine rastladığı için *Hamîdiyye*, İhlâs sûresinde Allah'ın zâtından, sıfatlarından bahsedildiği, İhlâs suresinin muhkemattan olduğu, Kur'an'ın bütününün havassını câmi olduğu için de *Ehassu'l-Havâs alâ Sûreti'l-İhlâs* adını verdiğini söylemektedir. [2b]

Ali Vehbi Efendi'nin tefsiri dirayet özellikleri taşıyan, içerisinde fırsat buldukça, pek çok konuya değinilen, hikâyelerle ve şiirlerle bezenen uzunca bir tefsirdir.

Geleneksel tefsir etme metoduna uygun olarak ilk önce sûrenin mekkî mi medenî mi olduğuna, âyet, kelime, harf sayıları ve sebep-i nüzûlüne dair bilgileri ve rivayetleri aktarır. [4a] Sonra bir şeye talib olanın neyi talep ettiğini bilmesi ve talep ettiği şeyden maksadının ne olduğuna dair bir tasavvurunun olması gerektiğini söyleyip, tevîl ve tefsir ilmiyle ilgili çeşitli konulara değinir. [8a-b]

Yine ilk âyette yer alan "kul" hitabından hareketle "kavl" kelimesinin anlamlarını serdettikten sonra, 'kavl' kelimesinin bir manâsı olan 'tekellüm'e geçer, lisan ile ilgili çeşitli sorular sorar: Mesala: Allah niçin hitabı ve tekellümü emretti de sessizliği ve sükûtu emretmedi? Sükût mu efdaldir konuşmak mı? [21a-29b] Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) feshatiyle ilgili açıklamalara yer verir...[30a]

Benzer uygulamayı "hüve" zamiri ile ilgili de yapar. Önce isim ve zamir konusuna değinir, hüve'nin Allah'ın has ismi olduğunu belirttikten sonra[45a] dua adabına geçer. İmam Gazalî'nin *Ihya'*sından dua adabıyla ilgili alıntılar yapar. [49-a-b]

p. Ebu Said el-Hanefî[?]³⁸

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt Nr.: 6169, Vr. 59a-68b, 15str.

Kütüphane kayıtlarında yazarının adı bulunmayan bu eserin müellifinin adı, tefsirin başlangıcında Ebu Said el-Hanefî olarak geçmektedir. Bir mecmua içerisinde bulunan bu tefsirin başka nüshalarına rastlanılamamıştır. Eserin

37 Müellif hakkına bilgiye ulaşılammıştır.

38 Müellif hakkında bilgi bulunamamıştır.

sonu eksik olup istinsah veya telif kaydı bulunmamaktadır.

Müellif eserini bu sûre hakkında beş vecih vardır diyerek beş bölüme ayırmıştır: 1. Fezâili 2. İsimleri 3. Nüzûlu 4. Âyetlerinin, kelimelerinin ve harflerini sayısı ve işaretleri 5. Tefsiri ve tefsirine dair olanlar

Bu başlıklar altında İhlâs sûresinin tefsirini yapan Ebu Said el-Hanefî eserinde daha çok işaret anlamlar üzerinde durmakta, bu anlamlara ilişkin hikâye ve rivayetler aktarmaktadır. Bu sebeple eseri İhlâs sûresinin işaret tefsirleri arasında kabul edilebilir.

r. Müellifi Meçhul

Şerhu İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü Nr. 7716/3, Vr. 50a, 15str.

Mecmua içerisinde müellifi meçhul olan tek sayfalık bir tefsirdir. Müellif, Ebu Bekr b. Tayyib'in küfrün asıllarının sekiz olduğunu söylediğini, bütün bunların hepsinin İhlâs sûresinde nefyedildiğini ifade etmektedir.

“Kul huvellahu ehad” kesretin, adedin, “Allahus-samed” nakzın ve taklilin, “lem yelid ve lem yüled” illet ve malulun, “velem yekûn lehu küfüven ehad” ise naziri olmayı ve teşbihi nefyeder.

Çok kısa bir tefsir olmasına karşın İhlâs sûresinde ifade edilmek isteneni özlü biçimde ifade eden kelimeler bir tefsirdir.

s. Müellifi Meçhul

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Nr.: 313/3, Vr. 25a-b, 39str.

Bir varaklık çok kısa bir tefsir olan bu eser çeşitli risalelerle birlikte bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Vezir-i azam Mahmud Paşa'ya³⁹ ithaf edilmiştir.

Tefsir sûrenin anlamını, kelime ve terkiplerin tahlillerinden hareketle ortaya çıkarmaya çalışan bir tefsirdir. Müellif, tefsirin sonunda, İhlâs sûresinde mutabakat yoluyla zikredilen Allah'a ait vasıfların altı tane olduğunu bildirir. Bunlardan üçü ispat yoluyla ki bunlar: İlah oluşu yani mahlûkatın mabudu olması, zâtında ve sıfatlarında hiçbir ortaklık kabul etmeyecek şekilde tek olması, her şeyin kendisine muhtaç olmasıdır. Üçü de selb yoluyla ki bunlar: Allah'ın baba (vâlid) olmaması, Çocuk (mevlûd) olmaması, benzerinin olmamasıdır.[25b]

39 Bu kişinin iki kere vezir-i azamlığa gelen Mahmud Nedim Paşa (dönemi: 1871-72, 1875-76) olması muhtemeldir.

B. Şerhler

İhlâs sûresinin yazma halinde olan şerhlerinden kütüphanelerde bulabilenler 6 tanedir. Bunlardan üçü İbn Sina (ö. 428/1037)'nin felsefî bir dille yazmış olduğu İhlâs sûresi tefsirine⁴⁰, ikisi Kadı Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzil*'indeki İhlâs sûresi bölümüne, bir diğeri de Vecihpaşazade'nin (ö. 1310/1893) İhlâs sûresi tefsirine yapılmış şerhlerdir. Şerhlerin tamamı Osmanlı döneminde yazılmış olup dilleri Arapça'dır.

1. Haydar b. Ahmed b. Haydar b. Muhammed el-Hariri Hüseyin Âbâdî (ö. 1129/1717)⁴¹

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Bölümü Nr.: 98, 31 vr., 17str.

Müstakil bir risale halinde olan bu eser müellif nüshasıdır. Başka bir nüshasına rastlanılmamıştır. Haydar Efendi eserini Şeyhülislam Ali Efendi (ö.1103/1692)'ye⁴² ithafen yazmıştır.

Eser esas itibarıyla Kadı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) tefsirindeki İhlâs sûresi kısmı üzerine şerhtir. Müellif eserini üç bölümden oluşturmuştur: Mukaddime, maksad ve hatime. Haydar Efendi, şerhin de içinde yer aldığı maksad kısmında ve mukaddime bölümünde vacibu'l-vücut ve marifetullah, tevhid gibi konularda uzunca kelimâ-felsefî görüşlere yer vermiştir.

Mukaddime vacibu'l-vücut'un varlığıyla ilgili akli delillere, bu konudaki tartışmalara, vacibin vücudunun zâtının aynı olup olmaması ile ilgili bahislere, tevhidin kısımlarına yer vermektedir. Çünkü bu konu [vacibu'l-vücut'un varlığı] metalib-i ilahiye ve akâid-i diniyenin kapalı olan konularındandır. [2a] Mukaddime epeyce uzun olup içerisinde bir tetimme ve tekmile de vardır.

Maksad kısmında İhlâs sûresinin ilk âyetinden hareketle 'Allah' lafzı ve

40 Matbu halde bulunan şerhleri şunlardır: Celaleddin Devvânî (ö. 908/1502), *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs, (er-Resâilu'l-Muhtâre içinde)* İsfahan 1405 [Bu neşir tahkikli değildir.]; Ebu'l-Kasım Muhammed b. Abdurrahman el-Mennân (ö. 21.yy.başları), *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs li's-Şeyhi'r-Reis Ebu Ali b. Abdillah eş-Şehir bi-Ibn Sina maa't-tercümeti ve'l-havâşi el-fâika eş-şâika es-seniyye el-behiyye*, Delhi 1311; Ahmet Hamdi Akseki, "İhlas Sûresi Üzerine İbn Sina Tarafından Felsefî İstılahlarla Yapılmış Tefsirinin İzahlı Tercümesi", *Selamet Dergisi*, 1949, sy. 79-104. Ayrıca bkz. Ahmet Faruk Güney, "Bir Felsefî Tefsir Örneği Olarak Ahmet Hamdi Akseki'nin İhlas Sûresi Tefsiriyle İlgili Telif Ettiği Tercüme ve Şerh", *Kutadgubilig*, Ekim 2011, sy. 20, s.289-339. Bu şerhlerin hepsi İbn Sina'nın tefsiri üzerine yapılmıştır. İbn Sina'nın İhlâs sûresi tefsiri üzerine yapılan şerhler hakkında bkz.: Ahmet Faruk Güney, *İbn Sina'dan Elmalı'ya İhlas Suresi Felsefî Tefsir Geleneği*, s. 47-71.

41 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c. 1, s. 342; Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifîn*, c. 1, s. 663.

42 Eserin zahriyesindeki nottan Yenişehirli olarak belirtilen bu kişi Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi (ö.1103/1692) olmalıdır. Ayrıca aynı yerde Veliyyuddin Carullah Efendi'nin h. 1122 tarihli bir mülkiyet kaydı da vardır.

Allah'ın bilinip bilinemeyeceği(marifetullah) konusuna değinir. [24b-26b]
Daha sonra Beyzâvî'nin İhlâs sûresi tefsirinin şerhine başlar. [26b-30a].

Hâtîme kısmında Allah lâfzının müştak mı alem mi olduğuna dair görüşlere ve değerlendirmelere yer vermektedir.[31b]

2. Ahmed el-Maraşî ed-Debbağî (ö.1165/1741)⁴³

Şerhu Tefsîri Sûreti'l-İhlâs

Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi Nr.: 11299, Vr. 29, 15str.

Eserin bu nüshasının başında zamanının Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinden altı kişinin takrizleri mevcuttur. Bu eserin başka nüshaları da mevcuttur. Topkapı Sarayı'ndaki nüsha Şeyhulislam Mustafa Efendi (Dönemi: 1736-1745)'ye sunulmuştur.

Eser İbn Sina'nın tefsirine şerh olarak yazılmıştır.

3. Ebu Said Mehmed el-Hâdimî (ö.1176/1762)⁴⁴

Şerhu Tefsîri Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Reşid Efendi Nr. 1017, Vr. 66-75, 23str.

İbn Sina'nın tefsirinin şerhidir. Bu eserin başka nüshaları da mevcuttur. Bu nüsha h. 1177'de istinsah edilmiştir. Müstensih Hadimî'den "üstazımız" diye bahsettiğinden muhtemelen öğrencilerinden biridir. Ayrıca müellifi olarak Halil b. Abdulgaffar adına kayıtlı yine Reşid Efendi Nr. 1091'da yer alan nüsha Hadimî'nin eserinin başka bir nüshasıdır.

4. Müellifi Meçhul

Şerhu Tefsîri Sûreti'l-İhlâs

Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi Nr. 8218, Vr. 75b-84a, 21str.

Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bir mecmua içerisinde yer alan bu eserin müellifi meçhuldür. Telif veya istinsah kaydı mevcut değildir. İbn Sina'nın İhlâs sûresi tefsirinin şerhidir.

5. Muhammed el-Mekkî el-Hatib[18. yy'ın ikinci yarısı]⁴⁵

Tefsîru Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Nr.: 185/12, Vr.103b-112b, 17 str.

Bir mecmua içerisinde yer alan bu eserin kütüphane kayıtlarında müellifinin adı geçmemektedir. Ancak eserin telif kaydında müellifin adı

43 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 308.

44 Bursalı, *a.g.e.*, c. 1, s. 296-298; Reşad İlyasov, *Ebu Said Hadimî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, M.Ü: SBE, (Doktora Tezi) İstanbul 2008, Yaşar Sankaya, *Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi: Ebu Said el-Hadimî*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008; Mustafa Yayla, "Hâdimî Ebu Said", *DİA*, c. 15, s. 24-25.

45 Müellif hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Muhammed el-Mekkî el-Hatib b. Muhammed b. et-Tayyib el-Mağribî el-Medenî olup telif tarihi Kostantınıye Daru'l-Hilafeti'l-Behiyye Muharrem 1174'tür (m. 1760). Eserin başka nüshasına rastlanılmamıştır. Sonunda Sultan III. Mustafa (Dönemi: 1757-1774) ve vezir-i azam Mehmed Paşa'ya⁴⁶ ithaf yer almaktadır.

Eser Kadı Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzil*'inde yer alan İhlâs sûresi kısmının şerhidir. Müellif ilk önce İhlâs sûresinin her âyetiyle ilgili Beyzavî'nin metnini aktarmakta, bu ibarenin anlamının Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ında ve Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Medârik*'inde bulunduğunu ifade etmektedir. Daha sonra kendisi buradaki ifadeleri açıklayan rivayetlere ve nakillere yer vermektedir. Sonunda ise İhlâs sûresinin faziletine dair rivayetleri uzun uzun aktarmaktadır.

6. Hafız Saib Nuh b. Mustafa Efendi [m. 19.yy sonları]⁴⁷

Şerhu Tefsîri Sûreti'l-İhlâs

Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba Nr.: 16/3, Vr. 65a-80a, 15str.

Müstakil olarak yazılan İhlâs sûresi tefsirleri üzerine yapılmış şerhlerden, İbn Sina'nın tefsirinin dışında, başka birisinin eserine yapılan tek şerh bu eserdir. Eser İsmail Sadık Kemal Vecihi Paşazade'nin (ö. 1310/1893) İhlâs sûresi tefsirinin şerhidir.

Eserin müellifi kayıtlarda zikredilmemektedir. Yazmanın sonundaki kayıttan anlaşıldığı kadarıyla müellif Hafız Sağır [Küçük] Mustafa Efendi'nin oğlu Saib olarak adlandırılan Hafız Nuh Efendi'dir. Eserin başka bir nüshasına ise rastlanılmamıştır.

Zeyl

Kütüphanelerde yaptığımız incelemelerde İhlâs sûresiyle ilgili kayıtlarda gördüğümüz yanlış ve eksiklikleri araştırmalarda kolaylık olması amacıyla burada zikretmeyi uygun buluyoruz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yazma eser kütüphanelerindeki eserler özellikle de içerikleri yeniden tasnif edilip kataloglanmalıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi Ömer İşbilir Bölümü Nr. 148'de *Şerhu Sûreti'l-İhlâs* adıyla kayıtlı eserde 1a-9b arasında İbn Sina'nın İhlâs sûresi tefsiri yer almaktadır. Ancak eserin müellifi olarak zikredilen Seyyid Yasin, bu tefsiri "fenakûlu/biz deriz ki" şeklinde kendi eseri gibi aktarmaktadır. Risalenin sonrasında ise "lâ ilahe illallah", âyetu'l-kursî ve başka âyetlerin tefsiri yer almaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nr. 4102/1'de bulunan

46 III. Mustafa döneminde Mehmed adını taşıyan üç [dört?] tane vezir-i azam vardır: Koca Mehmed Ragıb Paşa (1757-63), Muhsinzâde Mehmed Paşa (1765-68, 71-73), Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa (1768-69) ve Silahtar Mehmed Paşa (1770-71).

47 Müellif hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

İhlâs-ı Şerîf Tefsiri adıyla müellifi meçhul olan risale tefsir olmaktan ziyade İhlâs sûresinin havassına dair bilgileri içeren bir risaledir.

Aynı bölümde Nr. 385/5'te 49-54vr arasında *Risale fî Esrâr-i Sûreti'l-İhlâs ve'l-Muavvizeteyn* adıyla bir risale kaydı var ise de bu yerde böyle bir risale bulunmamaktadır.

Yine aynı bölümde Nr. 1291/3'te Aziz Mahmud Hüdaî'ye (ö. 1038/1628) nisbet edilen *Fatiha ve İhlâs Sûrelerinin Tefsiri* adıyla kayıtlı eserde Fatiha tefsiri olmakla birlikte İhlâs sûresinin sadece 91b'de yer alan kısa bir tercümesi vardır.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü Nr. 1267/3'de *Ayete'l-Kürsi ve İhlâs-ı Şerîf ve Kısa Sûrelerin Tefsirleri* adıyla kayıtlı eserde de 38a-b arasında İhlâs sûresinin sadece Türkçe tercümesi vardır.

Süleymaniye Kütüphanesi Yahya Tevfik nr. 441/2'de 21-23vr. arasındaki risalede 22a'da İhlâs sûresinin Farsça tercümesi vardır.

Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba Nr. 491/12'de *İhlâs Sûresi* olarak kayıtlı eser mushaf-ı şeriften parçalardır.

Koca Ragıb Paşa Nr. 1457'de 201-205vr. arasında *Tefsiri Suver-i İhlâs ve'l-Muavvizeteyn* adıyla müellifi meçhul eser İbn Sina'ya aittir.

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü Nr. 300'de 69a-70a'da *Sure-i İhlâs* olarak kayıtlı eserde sadece İhlâs sûresinin sebab-i nüzûlüne dair Farsça bir risale vardır.

Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Nr. 40'ta 2b-8a'da *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs* olarak kaydedilen eser Şeyhzade (ö. 951/1544)ve Sadi Çelebi (ö. 945/1539)'nin Beyzavî haşiyesinin İhlâs sûresi kısmının istinsahıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Nr. 3763'te 131-134vr. arasında *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs ve'l-Muavvizeteyn ve'l-Fatiha* adıyla kayıtlı eserde vr. 126a'da sadece İhlâs sûresinin Türkçe tercümesi vardır.

Yine Süleymaniye Kütüphanesi Kadızâde Mehmed Nr. 269/02'de 11-34vr. arasında *Risale fî Riyâzeti'l-Fâtiha ve'l-İhlâs ve Âyeti'l-Kürsî* adıyla kayıtlı risale ile Bağdatlı Vehbi Nr. 2265/4'te 65-70 vr. arasında *Risale Havâss-ı Sûreti'l-İhlâs* adıyla ve yine Nr. 208/5'te *Şerhu İhlâs* şeklinde kayıtlı risaleler İhlâs sûresi tefsiri değil İhlâs sûresiyle nasıl riyazet yapılacağıyla ilgilidir.

Yine Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Nr. 337'de Muhammed Hasib adına kayıtlı müstakil risale kayıtlarda *Sûretu'l-İhlâs Üzerine Tedkik* şeklinde geçmektedir. Ancak bu risale İhlâs sûresiyle ilgili olmayıp esas adı *Zuyuru't-Tarik'* tir ve tasavvufa dairdir.

Ayrıca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde Nr. ND 3425'te *İhlâs Tefsiri* adıyla Ahmet Sabri adına kayıtlı tefsir Muallim Naci'nin *Hulasâtu'l-İhlâs* isimli matbu eseridir.

Yazma İhlas Sûresi Tefsirleri Bibliyografyası

Ahmet Faruk GÜNEY

Özet

Bu makalede Türkiye'deki yazma eser kütüphanelerinde bulunan müstakil İhlas sûresi tefsirleri tanıtılmaktadır. Eserlerin büyük bir bölümü Osmanlı dönemine ait olduğu için makale aynı zamanda Osmanlı dönemi müstakil yazma İhlas sûreleri bibliyografyası özelliğini de taşımaktadır. Makalenin amacı yazma eserlerin dikkate alınmadığı modern tefsir tarihi yazımında bu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri, Yazma İhlas Sûresi Tefsirleri, Osmanlı Dönemi.

Bibliography of Ikhlas *tafsirs* in Manuscript Copies

Ahmet Faruk GÜNEY

Abstract

This paper introduces the *tafsirs* of the Ikhlas Surah as detached from the Qur'an and contained in the manuscript libraries of Turkey. Since a large part of these commentaries belong to the Ottoman period, the article also serves as a bibliography of the manuscript copies of the Ikhlas Surah as detached from the Qur'an in the Ottoman period. The aim of the article is to contribute to the history of modern *tafsir* writing that has hitherto neglected the presence of manuscript works.

Keywords: Manuscript Library of Turkey, Manuscript Commentary of Surah al-Ikhlas, Ottoman Period.